

Sociální psychologie, Jaroslav Řezáč

Možnosti aplikace některých metod a technik sociální psychologie v praxi učitele (str. 224 – 227)

Nezapomínejme, že metoda je vlastně souhrnem pravidel, která je nutno bezpodmínečně dodržet v určitém procesu poznávání, aby bylo dosaženo výzkumného cíle.

Podobně, jako na osobnost uživatele metody, lze formulovat i požadavky na vlastnosti metod jako takových. Jinak řečeno, metoda, kterou budeme považovat za vědeckou, musí být:

- **Adekvátní**, tj., musí postihovat skutečně ten jev, který chceme registrovat či jinak zachytit. Někdy se užívá pojmu validita. Za validní (adekvátní) považujeme takový postup, který je přiměřený určité výzkumné situaci a zajišťuje, že sledujeme opravdu to, co jsme si výzkumným cílem stanovili.
- **Objektivní**, tzn., že postup nesmí být závislý na osobnosti uživatele metody (tj., nesmí jí zkreslovat zangažovanost osobnosti výzkumníka) a na druhé straně samotný postup nesmí umožňovat zkoumané osobě taktizováním (či simulací, event. disimulací) ovlivňovat výsledky.
- **Spolehlivá** – jinak řečeno: přesná a citlivá. Metoda by neměla připouštět chyby a měla by dostatečně diferencovat zkoumané osoby v určitém znaku.
- **Interpreovatelná**, tj., aby svou povahou umožňovala plasticky vyjádřit zjištěné rozdíly a dále, aby vyhodnocování bylo normalizováno a umožnilo tak srovnávat dosažené výsledky s výsledky získanými jinými postupy.

Nejčastěji se strukturovaného pozorování používá k analýze interakce ve skupině. Nejznámější v tomto směru je Balesovo schéma.

Americký sociální psycholog a sociolog Robert Freed Bales (*1916), který pracoval v šedesátých letech jako ředitel Laboratory of Social Relations na Harvardské univerzitě, vypracoval soustavu pozorovacích kategorií, která je určena k pozorování a registraci procesu interakce v malých sociálních skupinách při řešení nejrůznějších problémů.

Ukázalo se tedy, že účastníci **diskuse jsou orientováni dvojím odlišným způsobem**: a) **na řešení problémů**, tj. věcně a b) **na vzájemné vztahy**, tj. sociálně, přičemž tato jejich sociální orientace je spojena s různými emocemi, které prožívají.

Balesův systém pozorovacích kategorií

Pozitivní sociálně emocionální oblast	A	1. Projevuje solidaritu, zlepšuje postavení druhých, pomáhá, odměňuje.	
		2. Projevuje uvolnění napětí, žertuje, směje se, projevuje uspokojení.	
Emocionálně neutrální úkolová oblast	B	3. Souhlasí, projevuje pasivní souhlas, pochopení, přistupuje na názor druhých, podřizuje se.	
		4. Dává návrh, směrnici, která druhým ponechává samostatnost.	
		5. Projevuje mínění, hodnotí, analyzuje, vyjadřuje své cítění, svá přání.	
	C	6. Poskytuje orientaci, informaci, opakuje, objasňuje, potvrzuje.	
		7. Žádá o orientaci, informaci, opakování, potvrzení.	
		8. Žádá o mínění, o hodnocení, o analýzu, o vyjádření cítění.	
Negativní sociálně emocionální oblast	D	9. Žádá o návrh, směrnici, ptá se na možné způsoby jednání.	
		10. Nesouhlasí, projevuje pasivní rezistenci, projevuje formální souhlas, nepomáhá.	
		11. Projevuje napětí, žádá o pomoc, stahuje se.	
		12. Projevuje antagonistický vztah, zhoršuje postavení druhých, brání se nebo prosazuje.	

- A. pozitivní
- B. pokusy o odpovědi
- C. otázky
- D. negativní reakce

- a. sledování informací
- b. hodnocení
- c. řízení
- d. rozhodování
- e. snižování napětí
- f. integrace skupiny

Při pozorování rozdílů v sociálním chování můžeme vyjít i z jednodušší kategorizace projevů. Můžeme rozlišit např. pouze projevy **asociální** (vyhýbá se kontaktům, neodpovídá na vstřícné pokusy), **antisociální** (ničí, poškozují druhého, vyhrožuje, nadává, bije atp.), **pasivně sociální** (konformní projevy), **aktivně sociální** (zasahuje, tvoří, kooperuje a iniciuje kooperaci atp.).

Kategorizace sociálních jevů (projevů) bude pochopitelně vycházet též z potřeb pedagogické situace. A proto přijímejme uváděné informace spíše jako inspiraci pro hledání vlastních přístupů ke strukturaci pozorování.

Podle A. Gurycké můžeme rozlišit 10 kategorií sociální aktivity:

1. usměrňování jiných
2. iniciativa
3. protest
4. povzbuzování
5. hodnocení
6. informování
7. otázky
8. shoda
9. podřizování se
10. vykonávání konkrétní práce

Plebiscit náklonnosti (str. 232 – 233)

Zjišťování dimenzí sympatie-antipatie ve vzájemných vztazích spolužáků.

Jak již víme, vztah dvou jedinců se projevuje v dimenzi náklonnosti, sociální přitažlivosti k druhému, či naopak projevy „odklánění“ až event. odporu. Přirozeně, že samostatnou výzkumnou otázkou zůstávají příčiny tohoto vztahu, které technika plebiscitu nepostihuje.

Lze říci, že mezi dvěma jedinci je možno zachytit vztah uvedeného typu v následujících kombinacích:

sympatie – sympatie	lhostejnost – lhostejnost	antipatie – sympatie
sympatie – lhostejnost	lhostejnost – antipatie	antipatie – lhostejnost
sympatie – antipatie		antipatie – antipatie

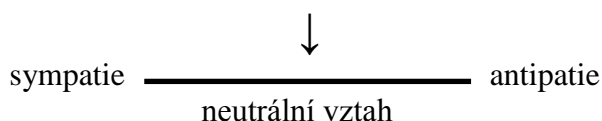
Postup

- Všechny děti ve třídě obdrží záznamový arch – seznam spolužáků.
- Provedeme instrukci (kterou jsme si předem promysleli v závislosti na věku dětí), např.:
„Děti, máte před sebou seznam všech žáků naší třídy. Jistě jste si za tu dobu, co chodíte spolu do školy, některé své spolužáky více oblíbily a jiné třeba méně. Vaším úkolem teď bude, abyste u jména každého ze svých spolužáků poznamenaly své hodnocení. U jména spolužáka, kterého jste si hodně oblíbily, máte ho nejvíce rády, udělejte dvě hvězdičky, pokud ho máte trochu rády jednu hvězdičku ...“ atd.

Užívané symboly si nakreslíme na tabuli pro lepší názornost. S touto technikou lze pracovat s dětmi od 8 let, vždy je však nutno ji přizpůsobit konkrétním podmínkám.

- Zajistíme dětem klidnou, nerušenou práci bez „nahlížení“ jiných osob (včetně nás) do jejich záznamů.

Abychom získali plastičtější představu o charakteru vzájemných vztahů použijeme škály:

**	*	0	-	--
4	3	2	1	0
velmi sympatický	sympatický	lhostejný	nesympatický	velmi nesympatický

Získané údaje zaneseme do následující tabulky:

poř. číslo	jméno									obdržené hodnoty					Σ	pořadí
		1	2	3	4	5	6	7	...	**	*	0	-	--		
1	Ivana Vlídna	I.V.	B.R.	E.M.	J.T.	I.T.	J.V.	O.H.	J.Z.	**	*	0	-	--		
1	Ivana Vlídna		*	**	0	*	-	*	--	1	3	1	1	1	16	5
2	Bohumír Rychlý	*		0	--	*	-	0	-	0	1	2	2	1	9	7
3	Ema Mocná	**	0		-	**	0	0	*	2	1	3	1	0	18	2-3
4	Jaroslav Tlustý	*	--	-		0	-	*	--	0	2	1	2	2	10	6
5	Ivan Tichý	*	*	**	-		**	**	*	3	3	0	1	0	22	1
6	Jan Veselý	**	--	*	-	*		*	*	1	4	0	1	1	17	4
7	Ota Hrubý	0	--	-	--	-	-		-	0	0	1	4	2	6	8
...	Jiří Zdravý	**	*	-	-	*	*	*		1	4	0	2	0	18	2-3

Příklad tabulky uvádíme ve zjednodušené podobě (nezachycuje přehled povahy hodnocení, jaké jedinec převážně volí – údaj ve sloupci). Údajům ve sloupci však alespoň přehledově věnujeme pozornost. Jestliže se např. ukazuje, že některé osoby dávají převážně pouze negativní hodnocení, pak je třeba se zaměřit na odhalování příčin a věnovat této informaci stejnou pozornost jako výrazně nízkým hodnotám vztahujícím se k určitým jedincům. Součty v řádcích ukazují obdržené hodnocení. V naší tabulce bychom si povšimli skutečnosti, že osoba č. 6 vyjadřuje takřka výhradně jen negativní vztah, naopak PO č. 1 preferuje výhradně pozitivní hodnocení členů skupiny. PO č. 7 získává výhradně negativní hodnocení od svých partnerů, a přitom sama projevuje převážně náklonnost.

Bodové hodnocení umožňuje stanovit orientační pořadí členů skupiny podle stupně náklonnosti, již jim projevují ostatní. Pokud to umožňují organizační podmínky, zaměníme dotazování písemné za řízený rozhovor. V takém případě pak můžeme při citlivém přístupu aplikovat rozhovor i u dětí mladších osmi let.

Rozhovor umožní rozšířit získané údaje o příčiny voleb, resp. zdůvodnění hodnocení spolužáků. Při aplikaci tohoto postupu v menších skupinách lze nahradit zájmový arch např. obrázky – siluetami, které označíme – umí-li dítě dobře číst –nebo je vždy před hodnocením „oslovíme“. Místo písemných symbolů (**, *, 0, -, --) můžeme použít různých modifikací. Dítě může „rozdávat dárky“ nebo „různé druhy pohlednic, takže namísto dvou hvězdiček přidělí největší barevnou pohlednic, místo jedné hvězdičky menší barevnou, dále pak stále „obyčejnější“ pohlednice. Tvořivý učitel přijde jistě ještě na další možnosti přizpůsobení metody různým situačním okolnostem i věku dítěte.

Při analýze uváděných zdůvodnění poskytnutých voleb (hodnocení) je nutno pamatovat na to, že děti obvykle nepřesně vyjadřují skutečné motivy voleb. Často to ani neví (neumí formulovat), a tak není vhodné dávat najevo, že v každém případě čekáme zdůvodnění. Nutili bychom dítě k náhodným odpovědím podléhajícím sugesci.

Sociometrie (str. 234-239)

Sociometrická metoda umožňuje velmi dobrý orientační pohled na neformální strukturu pozic ve skupině. Údaje získané sociometrickým dotazníkem umožňují učitelům:

- ◆ lépe percipovat strukturu třídy;
- ◆ lépe volit přiměřené a efektivní výchovné techniky a způsoby práce se skupinou;
- ◆ srovnávat skupinové charakteristiky třídy v průběhu jejího vývoje (např. změny soudržnosti skupiny po dobu 1-5. ročníku).

Při konstrukci dotazníku, jeho přípravě a aplikaci je třeba dodržet následující požadavky:

1. Je nutné přesně vymezit hranice skupiny, jejíž struktura bude zkoumána. V těchto mezích se musí pohybovat volby zkoumaných jedinců. Znamená to, že v instrukci jsou zkoumané osoby upozorněny na to, že mohou volit pouze mezi členy dané skupiny (např. školní třídy).
2. Každý člen skupiny smí provést neomezený počet voleb.
3. Formulace otázky musí vycházet z přesně promyšleného kritéria, aby pokusné osoby správně pochopily hledisko posuzování svých partnerů.
4. Musí být zaručena anonymita (dotazník se pochopitelně neprovádí anonymně, ale všichni členové mají být ubezpečeni, že jejich volby bude vyhodnocovat pouze vedoucí výzkumu). V žádném případě neseznamujeme s konkrétními výběry. Můžeme seznámit s výsledky formou indexů, anebo s grafickou prezentací struktury skupiny bez uvedení jmen jednotlivých členů skupiny.

Doporučuje se požívat ho jen tehdy, bude-li využito poznatků k pozitivnímu ovlivňování struktury skupiny. Další postup vyžaduje formulaci otázek, jejichž prostřednictvím získáme údaje o pozitivních či negativních výběrech v rámci skupiny. V závislosti na věku zkoumaných osob a zaměření výzkumu připravíme otázku typu:

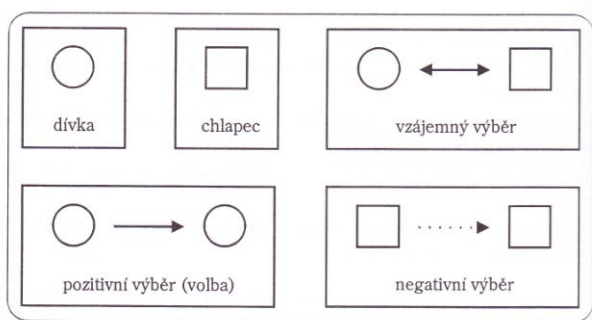
- Kterého spolužáka nebo spolužáky bys poznal k sobě domů na oslavu svých narozenin?

- Kdybychom na školním výletě spali ve stanech, koho ze svých spolužáků bys vzal do svého stanu?
- Kdybyste se v malých skupinkách připravovali na zkoušku, koho bys vybral do té své?
- Kdybyste se po skupinkách vydávali na veselý výlet do tvých oblíbených míst, koho bych vzal s sebou?

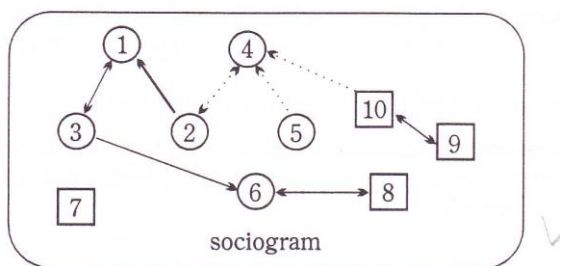
Sociometrický dotazník doplníme o otázku, pomocí níž vyjádří PO odhad své pozice ve skupině. Zpracování výsledků do matice umožňuje dát zpětnou informaci členům skupiny, aniž by byla narušena intimita volby.

Grafické zpracování výsledků sociometrického testu

Grafické znázornění získaných údajů je relativně dosti známé. Postupujeme tak, že každému členu skupiny přiřadíme grafický symbol a příslušně zaznamenáme volby, které realizoval.

Do čtverečku či kroužku si pro rychlejší orientaci napíšeme buď monogram dítěte, anebo jeho pořadové číslo. Postupně si zakreslíme všechny žáky třídy a šipkami zaznamenáme i jejich výběry (volby). Osvědčuje se zpracovat si „pozitivní“ a „negativní“ sociogram na zvláštní papír.

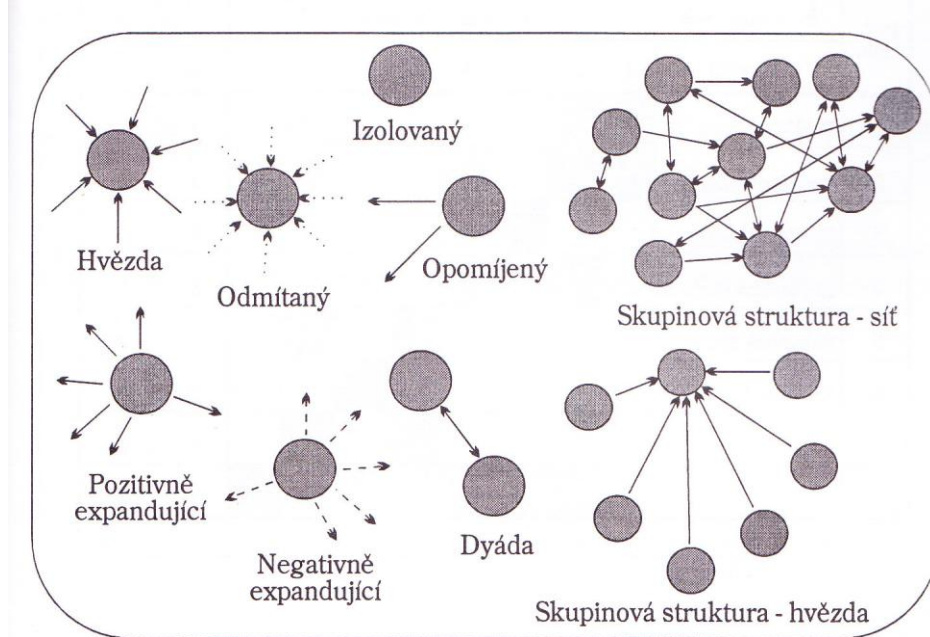

Na ukázce sociogramu, tj. grafického znázornění struktury neformálních vztahů skupiny (obr. Výše), vidíme některé typické situace: osoba č. 1 soustřeďuje nejvíce pozitivních výběrů a je dosti pravděpodobné, že vystupuje i v pozici neformálního vůdce skupiny.

Osoba č. 4 je naopak příklad jedince, který je ze skupiny „vytlačován“. Soustřeďuje pouze negativní výběry. Přestože osoba č. 4 nevolila nikoho, a v tom se podobá osobě č. 7, je mezi nimi patrný zásadní rozdíl. Osoba č. 7 je izolovaná, ale nesměřují k ní žádné negativní volby. Je třeba odlišit osoby, které, dalo by se říci, programově vyhledávají samotu a izolace jim příliš nevádí (může jít např. i o výrazněji introvertované jedince) od jedinců, kteří sami o kontakty usilují, ale nedostává se jim akceptace od ostatních členů skupiny. Proto odlišujeme jedince izolované („izolanty“) od jedinců opomíjených. Za skutečně opomíjené lze považovat právě jedince, kteří sami projevují o kontakty zájem, ale nedostává se jim patřičné odezvy. Sociogram vypovídá o dynamice vztahů ve skupině vždy z určitého hlediska, a tak nesmíme takto získané

poznatky v žádném případě absolutizovat. Sociogram poskytuje vždy jen orientační a aktuální (momentální) pohled na strukturu vztahů (daných vždy formulací otázek!).

Následující obrázek ukazuje typické struktury, které se v graficky zpracovaném sociometrickém vyšetření skupiny objevují.

Dodejme ještě, že lze rozlišit řadu druhů sociografických schémat.

Ukázka na předchozím obrázku je typem neuspořádaného sociogramu, který stačí tam, kde jde o menší počet členů, a pokud nevykazovali větší množství voleb. V opačném případě volíme raději např. terčový (kruhový) sociogram. Terč má tolik mezikružší, kolik činí nejvyšší počet voleb u nejpreferovanějšího člena skupiny.

Terčový sociogram je přehlednější, protože podle polohy jedince okamžitě získáme představu o jeho pozici. Na vzdálenějších kružnicích nacházíme členy s malým počtem voleb (na první kružnici s jednou získanou volbou, na druhé se dvěma atd.), ve středu terče pak jedince, kteří získali největší počet voleb. Obdobou terčového sociogramu je hierarchický sociogram, pouze s tím rozdílem, že osoby zakresluje podle vertikální osy. Ti jedinci, kteří mají nejvyšší počet voleb, jsou také nejvýše zakresleni v přehledném schématu. Hierarchický sociogram dává rychlou představu o uspořádání pozic ve skupině.

Sociometrická matice je v podstatě jednoduchou tabulkou, která zachycuje tytéž výběry jako klasický sociogram. Má oproti němu jednu nespornou výhodu. Lze z ní velmi rychle vyčíst údaje potřebné k vyjádření určitých vlastností skupiny či postavení jednotlivce formou indexů. Sociometrickou tabulku sestavíme podle následujícího vzoru:

poř. číslo	↓osoby→	vybírané (volené)								vyslané výběry	
	vybírající	1	2	3	4	5	6	7	8...	Σ+	Σ-
1	Pročková Dana		+	+	+			-	-	3	2
2	Kročáková Zuzka	+			+			-	-	2	2
3	Bartlová Andrea	-	-		-			+	+	2	3
4	Zbýšovská Barbora	+	+	-			+	-		3	2
5	Šobáňová Kačka	-	-					+		1	2
6	Stahlová Eva			-				+	+	2	1

7	Simost Petr	-	-			+			1	2
...		+	-				-		1	2

Do tabulky zapíšeme jména všech členů skupiny a přiřadíme jim pořadová čísla. Pozitivní volby zaznamenáme u každé osoby v řádku (tedy výběry, které určitá osoba uvedla v dotazníku). V řádku tak získáme součet všech vyslaných kladných a záporných výběrů. Ve sloupci pak budeme mít údaj o tom, kolik určitá osoba obdržela pozitivních či negativních výběrů. Vzájemné (pozitivní i negativní) výběry se v tabulce objeví vždy symetricky podél úhlopříčky (v tabulce jsou pro názornost označeny tmavšími-barevnými políčky). Poznamenejme si i případné protichůdce volby (kdy si dva partneři přidělí protikladné výběry – jeden vyjadřuje pozitivní vztah a druhý ho odmítá). Častější výskyt takových výběrů bývá symptomem nedostatečně čitelného sociálního klimatu ve skupině. Tyto údaje pak použijeme při výpočtu indexů, které následně uvádíme, a které vyjadřují buď určitou vlastnost skupiny, anebo postavení jedince tak výrazně, jak se blíží číslu 1,0.

Uvedeme si alespoň nejdůležitější vzorce, pomocí nichž můžeme vyjádřit zvláštnosti postavení jedince ve skupině:

Tzv. **pozitivní sociometrický status (PSS)** vyjadřuje míru pozitivního přijetí jedince skupinou a **negativní sociometrický status (NSS)** vyjadřuje míru odmítání (vytlačování) jedince skupinou.

Jak moc jedinec usiluje o kontakty, o navazování vztahů ke členům skupiny vyjadřuje tzv. **index pozitivní sociální expanze (IPE)**. Tendenci k negativnímu ladění mezilidských kontaktů vyjadřuje **index negativní sociometrické expanze (INE)**.

$$PSS = \frac{\sum \overset{\leftarrow}{p}}{N - 1} \quad NSS = \frac{\sum \overset{\leftarrow}{n}}{N - 1} \quad IPE = \frac{\sum \vec{p}}{N - 1} \quad INE = \frac{\sum \vec{n}}{N - 1}$$

legenda: N – počet členů skupiny; v – vzájemný výběr, p – pozitivní výběr (pruh se šipkou vpravo označuje provedené výběry, pruh se šipkou směřující doleva označuje výběry obdržené); n – negativní výběr, I – izolovaný jedinec

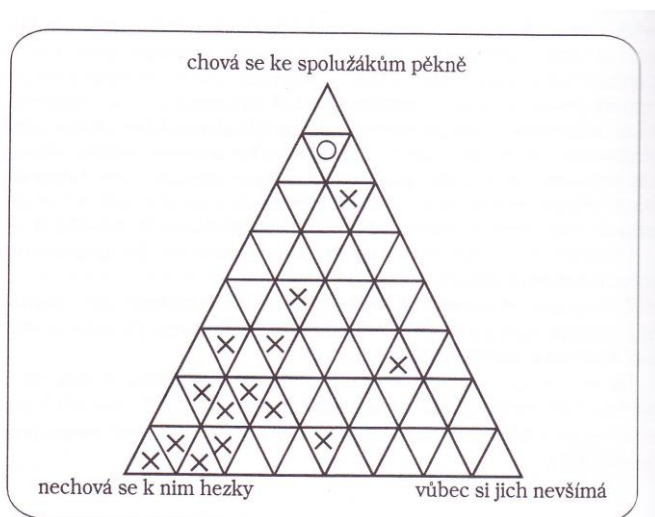
$$ISS = \frac{\sum \overset{\leftrightarrow}{v}}{N(N - 1) / 2}$$

$$ISI = \frac{1}{I}$$

Podobně je možno vyjádřit indexem i vlastnosti skupiny. Např. **skupinovou soudržnost** – kohezi (**ISS**), anebo míru **skupinové integrace (ISI)**. Vyjádření uvedených znaků skupiny indexem má jednu velkou výhodu. Umožní nám srovnávat skupiny s různým počtem členů, anebo znaky téže skupiny v různém čase. Srovnávat míru integrace nebo koheze na základě srovnání sociogramů (graficky zachycených diagramů) bez indexování nelze. Standardizované sociometrické dotazníky vycházející z klasického Morenova postupu (ale zároveň ho modifikující) najde učitel v dostupné literatuře a

v produkci firem specializujících se na distribuci testů.

Pro aktuální (situační) zpětnou vazbu můžeme použít některou z následujících často požívaných variant skupinové posouzení.

Hodí se spíše pro střední a starší školní věk a je třeba dobře zvážit konkrétní okolnosti (postavení určitého žáka, klima třídy atp.). Každý žák obdrží svůj obrazec, „pyramidu“ (či „krystal“, s tolika vrcholy, kolik vlastností chceme posoudit), označí list svým jménem a kolečkem zaznamená „*kde se vidí*“. Pak pošle lístek dál a každý žák zaznamená do předlohy rovněž postavení svého spolužáka, „*jak ho vidí on*“. Získané „posouzení“ může být dobrým východiskem pro sebepoznávání a sebereflexi.

Dodejme ještě závěrem, že šetření, která srovnávala vyšetření školních tříd sociometrickou metodou s představou třídních učitelů o struktuře vztahů ve třídě, naznačují dosti významně, že ve většině srovnávaných případů učitelé nemají adekvátní představu o hierarchii vztahů ve třídě, ani o příčinách rozvrstvení. Zdá se tedy, že má smysl čas od času takových technik, jako je sociometrický dotazník, využívat.

Měření postojů (str. 241 – 243)

Měření postojů je velmi složitou záležitostí a nechceme zde vypočítávat všechny možné techniky. Přehledně je čtenář najde v knize J. Výrosta (1989). Uvedme alespoň nejčastější zdroje, z nichž vycházíme při měření postojů:

- pozorování (v přirozeném prostředí a v navozených situacích),
- posuzovací škály a postojové škály,
- rozhovor,
- projektivní techniky (nepřímé vysuzování),
- registrace doprovodných jevů (fyziologických, behaviorálních).

Při měření postoje pracujeme alespoň se dvěma škálami. Pomocí jedné měříme polaritu postoje (+ -). Na druhé škále budeme měřit doplňkový parametr vypovídající např. o tom, jak moc vyplývá **polarita postoje**

Mgr. Jana Kratochvílová, Ph.D.

z konkrétní zkušenosti nebo jaká je „podloženost“ či „ujasněnost“ postoje, případně jiná souvislost, která nás zajímá.

Příklad první škály:

Můj vztah k dějepisu je možno označit jako.

-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
naprosto negativní			neutrální			zcela pozitivní		

Doplňující (druhá) škála:

1	Takové je zcela určité mínění celé naší třídy.
2	Můj názor odpovídá určitě většině ostatních členů skupiny.
3	Takový názor nemám jen já sám, ale i řada mých spolužáků
4	Myslím, že i někteří další spolužáci zastávají stejný názor.
5	S tímto názorem jsem v naší třídě nejspíš osamocen.

Další možné příklady (varianty) doplňkové škály:

1. Vyjádřil jsem se takto, protože mé hodnocení naprosto odpovídá mé konkrétní zkušenosti.
2. Mé hodnocení převážně vychází z mé osobní zkušenosti.
3. Mé hodnocení se opírá jak o moji konkrétní zkušenost, tak i o jiné zdroje informací.
4. Já osobně mám sice trochu odlišnou zkušenost, ale zdá se, že to tak nějak bude.
5. Osobně sice takovou zkušenost nemám, ale bude to tak nějak.
1. Naprosto bez sebemenšího zaváhání jsem se mohl takto vyjádřit.
2. Nejsem si jist, jak se říká na sto procent, ale myslím, že mé hodnocení je velice přiměřené.
3. Trochu váhám, zda mé hodnocení opravdu sedí.
4. Nejspíš to takhle nějak bude, rozhodně to ovšem tvrdit nemohu.
5. Zaujímal jsem toto stanovisko dost obtížně, nevím, jestli to tak je.

Informace z obou škál zpracujeme do jedné tabulky blížíící se tzv. *škálogramu* běžným postupem (frekvenční, „čárková“ analýza). Získáme přehled o tom, jak je skupina polarizovaná, zda tvoří dvě či více názorových podskupinek, a jaká je souvislost mezi polaritou postoje a doplňkovým parametrem. Může se např. stát, že „negativní“ podskupina má své postoje méně vyhraněné než skupinka „pozitivní“ apod., podle toho, jaký jsme zvolili doplňkový parametr. V případě výše uvedeného příkladu škály bychom mohli získat např. následující tabulku, která by vypovídala o tom, že děti, které mají *negativní vztah k dějepisu*, se (z nějakého důvodu, který je třeba dále zkoumat) domnívají, že více reprezentují mínění kolektivu než děti s postojem pozitivním. Ukáže-li navíc tabulka, že negativních hodnotících stanovisek je ve třídě méně, pak to může znamenat, že ve třídě existuje neadekvátní kolektivní představa o „skupinovém názoru“ a to je pro učitele velmi cenná informace.

Mgr. Jana Kratochvílová, Ph.D.

	<i>sektor negativní</i>			<i>sektor neutrální</i>			<i>sektor pozitivní</i>		
1	///	////							
2			///						
3									////
4				/			//	///	////
5					//	/			//////
	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4
Σ	3	4	3	1	2	1	2	3	13
Σ	10			4			18		